

‘En ze is hier nota bene te gast.’

Over onderscheid maken en reflectie

De columns van Japke-d. Bouma in *NRC* lees ik altijd met veel genoegen. Zoals die over gesmak en andere kwalijke geluiden, geuren en praktijken in de trein (Bouma, 2024). Als een misofoon aangelegd typetje kan ik me volledig inleven in haar ergernissen. En zou er van alles aan kunnen toevoegen. Zoals ‘snorten’ – een al te lieflijke aanduiding voor een afgrijselijk keelgeluid, geproduceerd door mensen die hun neus niet wensen te snuiten. Ook al zoek ik een stiltecoupé op, ik ben niet gevrijwaard van ongewenste geluiden, die zich overigens niet beperken tot dergelijke primitieve uitingen. Sommigen namelijk, beseffen niet dat er stilte wordt verlangd, hebben een nogal bevreemdende definitie van stilte, of hebben regelrecht lak aan de door de NS geboden service. Laatst treinde ik in zo’n stiltecoupé. Een ouder echtpaar smoesde wat, okay, daar kan ik tegen. Op een gegeven moment ging een mobieltje over. Een luide stem nam op en startte een conversatie – een Engels sprekende dame met een Amerikaanse tongval.

‘Excuse me’, zei ik, ‘*this is a silence compartment*’.

‘*It’s a Sáááturday!*’, klonk het vervolgens verwijtend.

‘Yes’, was mijn commentaar. ‘*It’s a Saturday. And this is a silence compartment.*’

Onder hoorbaar gesputter verdween ze. Ik mopperde wat na en betrachte me op de gedachte: ‘En ze is hier nota bene te gast’.

Ik schrok van mijn ‘othering’, dat ik niet in lijn acht met mijn zelfbeeld of mijn bewust gedrag. Dat wij als land niet zo gastvrij en tolerant zijn als we denken, blijkt uit het heden en verleden. Vóór de Tweede Wereldoorlog was onze bereidheid Joodse vluchtelingen op te vangen beperkt, en ook direct ná deze oorlog stelde Nederland allesbehalve welwillend haar grenzen open (e.g. Polman, 2019). De huidige Nederlandse politiek is bekend. En nu ook ik...

Ik weet wel, denken is vrij, het is vooral belangrijk een en ander niet uit te ageren. Bovendien is niets menselijks mij vreemd. Het opdelen van mensen in subgroepen (categorisatie) is een universeel voldoende voorwaarde voor wij-zijdenken. Onderscheid maken tussen een ‘wij’ en een ‘zij’ helpt het bouwen van een positief zelfbeeld, middels groepslidmaatschap – hetgeen resulteert in een zogeheten positieve sociale identiteit (Tajfel & Turner, 1979). Maar toch...

Een sociale identiteit (we hebben er vele) is zó getriggerd. Laatst merkte een niet-Nederlandse (en zeer hartelijke) vriendin, al geruime tijd in ons land wonend, terloops op dat Nederlanders gierig zijn, iets wat

haar vooral trof toen zij hier kwam wonen. Misschien bevat dit stereotype een kern van waarheid, maar ik vond het nogal kort door de bocht. Het werd gepresenteerd als een feit, als een personeigenschap van alle Nederlanders, en op basis van een persoonlijke ervaring. Mijn sociale identiteit als Nederlandse was direct in het geding. En die van wetenschapster. Haar ervaring met Nederlanders zegt misschien vooral iets over de nationale cultuur waar zij vandaan komt, net zoals dat mijn ervaring van de indirectheid van de Engelsen toen ik in Engeland woonde en werkte, vooral de directheid van de Nederlanders onthulde. Dan speelt de context een rol, bijvoorbeeld de breed gedeelde naoorlogse noodzaak tot spaarzaamheid ten dienste van de wederopbouw. Wat is trouwens gierigheid: hetzelfde als zuinigheid? Zuinigheid klinkt, net zoals spaarzaamheid, al anders dan het pejoratieve gierigheid. Bovendien, ook al zou een verschil bestaan in 'gierigheid' tussen

*Het is wellicht een
verdrietige realiteit dat
inclusie gekoppeld is
aan exclusie*

Nederlanders en háár landgenoten, overlappen naar alle waarschijnlijkheid de normaalverdelingen. Elke generalisering naar alle Nederlanders is een vooroordeel. Mijn vriendin stond op dat moment niet open voor mijn reflecties.

Uiteraard bestaan reële verschillen tussen (groepen van) mensen. Zo is huidskleur zichtbaar, met wezenlijke gevaren zoals

racisme en segregatie. Als mensen beweren 'geen kleur te zien', impliceert dat vooral dat ze zich niet realiseren hoe kleur wel degelijk een rol speelt in de samenleving. Tegelijkertijd is het maken van onderscheid an sich een neutraal begrip. Niet alleen onontkoombaar (denk aan de selectie van medewerkers en ook partnerkeuze), maar ook nodig voor lijfsbehoud: wat als een moeder geen onderscheid zou maken tussen haar kinderen en die van een willekeurige ander? Het is wellicht een verdrietige realiteit dat inclusie aldus gekoppeld is aan exclusie. De term 'discriminatie' als zodanig staat dus niet voor onrechtvaardigheid of onwenselijkheid. Als lid van een panel over antiracisme trachtte ik deze kant van de term te duiden. Verontwaardiging vanuit het publiek viel mij ten deel: ik zou racisme rechtvaardigen. Geenszins, betoogde ik: ook ik ben tegen onwettelijke en onethische discriminatie. Maar de ruimte voor reflectie was beperkt. Gevoelens van angst en onzekerheid maken mensen vatbaarder voor het vergroten van verschil tussen de eigen groep en een of meerdere andere groepen. Deze vatbaarheid kan worden gemanipuleerd, met mogelijk desastreuze consequenties. Hoe mensen meegesleurd kunnen worden in extreem wij-zijdenken maken wederom het heden en het verleden duidelijk. In dergelijke groepsdynamiek is de ruimte voor reflectie uiterst beperkt; hoe groter de angst, des te minder de capaciteit om het eigen gedrag te beschouwen. Pas als angst en bedreiging zijn afgenomen ontstaat ruimte voor reflectie, ook al zijn er verschillen in de mate waarin betrokkenen daartoe in staat zijn. In dit kader wil ik graag het schitterende en belangwekkende boek van Bas von Benda-Beckmann (2023) onder de aandacht

brengen. Centraal staan zijn Duitse familieleden en hun wederwaardigheden voor, tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog en hun houding jegens het nationaalsocialisme. Niet alleen figureert tante Luise, de oudtante van Bas die getrouwd was met Hitlers favoriete generaal Alfred Jodl, maar ook haar broers en zussen. We lezen over actief meedoen, wegstijgen en verzet. Von Benda-Beckmann bestudeert naast vele archieven ook de memoires die zijn familieleden over het algemeen nauwgezet aan papier toevertrouwen. Niet alleen liepen houding en gedrag van de familieleden uiteen tijdens de oorlog, maar ook of en hoe ze na de oorlog reflecteerden op hun eigen rol. Von Benda-Beckmann schroomt niet zich uit te spreken over het gedrag van zijn familieleden. Niettemin zijn alle personages complex en multidimensionaal. Zijn analyses

zijn niet simpelweg zwart-wit, doch bevatten vele tinten grijs. Ieder mens is in staat tot het goede en het kwade en alles daartussen. Het zou ons nederig moeten maken – pas in de specifieke omstandigheden zelf, komen we erachter hoe we handelen en wie we zijn, ongeacht ons zelfbeeld. De potentiële duistere kant in onszelf onderkennen, helpt deze tijdig te herkennen en een omzetting in daden te voorkomen. Ook kweekt het begrip voor de ander. Het is gemakkelijker te blijven steken in goed óf fout denken, in wij óf zij, alleen vooruit te willen kijken of slechts de leuke dingen te durven omarmen, maar kritische reflectie op eigen denken en handelen, met gepaste mildheid, is essentieel. Om te leren en het anders te doen (oh ja, deze boodschap is tevens bestemd voor de snorters). ■

Door **Sandra Schruijer**, hoogleraar Organisatiewetenschap aan de Utrecht University School of Governance en directeur van Professional Development International.

Refereren aan:

.....
Schruijer, S. (2025). 'En ze is hier nota bene te gast.' Over onderscheid maken en reflectie. *Groepen. Tijdschrift voor groepsdynamica & groepspsychotherapie*, 20(1), p. 75-77.

Literatuur

.....
Bouma, J.-d. (2024). In de trein is nagels knippen en benen ontharen niét toegestaan. *NRC*, 26 november.

Polman, L. (2019). *Niemand wil ze hebben: Europa en zijn vluchtelingen*. Amsterdam: Uitgeverij Jurgen Maas.

Tajfel, H. & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole.

Von Benda-Beckmann, B. (2023). *Het kleedje voor Hitler: Een familiegeschiedenis*. Amsterdam: Querido.
.....